

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર સામાજિક પરિપ્રેક્ષ્યથી

ડૉ. તરલીકા ચાવડા

ડૉ. બાબા સાહેબ આંબેડકર એટલે એવું મહાન વ્યક્તિત્વ કે તેમણે ભારત દેશનાં બંધારણની રચના કરી. બંધારણ દ્વારા દેશના દરેક નાગરીકને દરેક પ્રકારે સમાનતાનો અધિકાર અપાવ્યો. તે પછી શિક્ષણ ક્ષેત્ર હોય, સામાજિક હોય કે અધિકારોની વાત હોય. દરેક ધર્મ, જ્ઞાતિ, જાતિના લોકોને દરેક ક્ષેત્રે સમાનતા બક્ષવાનું મહાન કાર્ય ડૉ. આંબેડકર દ્વારા કરવામાં આવ્યું.

ડૉ. આંબેડકર પોતે એક નિમ્ન ગણાતી જ્ઞાતિના સભ્ય હતા. જેથી તેઓને દરેક ક્ષેત્રમાં અસમાનતાનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. તેઓ નિમ્ન ગણાતી જ્ઞાતિઓની દુદ્દશા વિશે સારી રીતે અવગત હતા. આંબેડકરજી મહારાષ્ટ્રની "મહાર" જ્ઞાતિના સભ્ય હતા. જે સામાજિક રીતે નિમ્ન ગણવામાં આવતી હતી, જેના કારણે ઘણી બધી મુશ્કેલીઓનો સામનો કર્યો હતો. આંબેડકરજીના પિતા બ્રિટીશ લશ્કરમાં સુબેદાર હતા, જેના કારણે આંબેડકરજીને લશ્કરી કેન્ટોનમેન્ટ શાળામાં ભણવાની તક મળી. જો કે તે ઉપરાંત તેમને શિક્ષણ મેળવવામાં ઘણી મુશ્કેલીઓ, સંઘર્ષ અને અસમાનતા વચ્ચે પણ આંબેડકરજીએ રાજ્યશાસ્ત્ર, કાયદો, અર્થશાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન જેવાં વિષયોમાં ઉચ્ચ ડિગ્રી મેળવી છે. આંબેડકરજીએ જે કંઈ પણ સંઘર્ષ કર્યો તેના અનુભવો બાદ તે લોકશાહી, સમાનતા, સ્વતંત્રતાના મોટા હિમાયતી બન્યા. તેમણે બધા પુસ્તકો લખ્યા અને પ્રકાશિત પણ કર્યા.

આંબેડકરજીની રસપ્રદ અને મહાન વાત એ રહી છે કે, આટલી બધી અસમાનતા અને સંઘર્ષ વચ્ચે પણ એટલી બધી ડિગ્રી મેળવી હતી કે, બહુ ઓછા લોકો કે નહિંવત લોકો આંબેડકરજી સામે શિક્ષણ બાબતે સંઘર્ષમાં ઉતરી શકે. તેમની બૌદ્ધિકતા બેજોડ હતી તેમ ચોક્કસપણે કહી શકાય.

ડૉ. આંબેડકરજીએ વકીલાત શરૂ કરી તે કાર્ય દરમિયાન પણ તેમને અસમાનતાનો ભોગ બનવું પડ્યું. તેમના કડવા અનુભવો પછી તેમણે કેટલીક જ્ઞાતિના લોકો કે જેઓને અસ્પૃશ્યો ગણવામાં આવતા હતા. તેમના વિવિધ સ્તરે ઉત્થાનના પ્રયત્ન શરૂ કર્યા અને અસ્પૃશ્યોમાં શિક્ષણ વધે અને પોતાના હક્કો પત્યેની જાગૃતિ વધે તેવા પ્રયત્નો શરૂ કર્યા. ઉચ્ચ વર્ગ કે ભદ્ર વર્ગના લોકોને જે હક્ક અને અધિકારો મળે છે તેવા જ હક્ક-અધિકારો અસ્પૃશ્ય ગણાતી જ્ઞાતિને મળે તેવા પ્રયત્નો ડૉ. આંબેડકરજી દ્વારા કરવામાં આવ્યા. અસ્પૃશ્યતા માટેનું મૂળ કારણ શોધવા તેમણે ગહન અધ્યયન શરૂ કર્યું. જેના માટે તેમણે **The Untouchables, The Shudra, who are they?** જેવા પુસ્તકોની રચના કરી અને વર્ણ વ્યવસ્થાનો ઉંડાણપૂર્વકનો અભ્યાસ કર્યો.

આંબેડકરજીના વિચાર મુજબ નિમ્ન ગણાતી જ્ઞાતિ કે અસ્પૃશ્યોને શિક્ષણનો અધિકાર ન હતો. જેના કારણે તેઓમાં જાગૃતિ લાવવી પણ મુશ્કેલ હતી. તેમના વિચાર મુજબ શિક્ષણ વિના કોઈપણ વ્યક્તિ કે સમાજનો વિકાસ શક્ય નથી. તેથી તેમણે દરેક વ્યક્તિના શિક્ષણ પર ભાર મુક્યો. તેમાં પણ ખાસ કરી સ્ત્રી શિક્ષણ પર ભાર મુક્યો. શિક્ષણથી વ્યક્તિનો આર્થિક, સામાજિક, શૈક્ષણિક, માનસિક દરેક ક્ષેત્રે વિકાસ થઈ શકે છે.

સમાજ દ્વારા સ્થાપિત સામાજિક વ્યવસ્થા કે જે ઊંચ-નીચ આધારિત છે, તેનાથી તે અસંતુષ્ટ હતા. આવી અસમાનતાવાળી સામાજિક વ્યવસ્થાને સુધારવા માંગતા હતા. તેમના મત મુજબ અસ્પૃશ્યતા, અસમાનતા દૂર કર્યા વિના સમાન અને દેશની પ્રગતિ શક્ય નથી. તેમનું એવું પણ માનવું હતું કે, આર્થિક વિકાસ પણ સામાજિક સમસ્યાને દૂર કર્યા વિના શક્ય નથી.

ભારતીય સમાજની મહિલાઓની પડતીનું કારણ સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક કોઈપણ હોય તેનું કારણ વર્ણવ્યવસ્થા, સામાજિક વ્યવસ્થા કે શિક્ષણનો અભાવ હોઈ શકે છે. આ દરેક ક્ષેત્રમાં સ્ત્રીઓનો વિકાસ થાય તેવા આંબેડકરજીના પ્રયત્નો રહ્યા હતા. સ્ત્રીઓના વિવિધ ક્ષેત્રે પ્રગતિ થઈ શકે તે માટે તેમજ સમાનતા માટે હિંદુ કોડ બીલ રજૂ કર્યું.

ડૉ. આંબેડકરજી જ્ઞાતિ વિરોધી હતા. તેમના મતમુજબ સમગ્ર સમાજ સમાન હોવો જોઈએ. જ્ઞાતિવાદ તેમના મત મુજબ અમાનવીય પ્રથા સમાન હતી. જેના કારણે તેમણે જ્ઞાતિ પ્રથાનો સખત વિરોધ કર્યો. તેમના કેટલાંક સુધારાવાદી વિચારો તેમણે પોતાના ગ્રંથ સ્વરૂપે પણ પ્રકાશિત કર્યા.

ગાંધીજી દ્વારા અસ્પૃશ્યો માટે વાપરવામાં આવેલ શબ્દનો પણ તેમણે વિરોધ કર્યો હતો. કેમ કે એ શબ્દ અસ્પૃશ્ય જ્ઞાતિ માટે પ્રયોજાયો હતો અને તેના કારણે તે લોકોમાં અને અસ્પૃશ્ય છીએ તેવી જ ભાવના રહેશે અને સામાજિક પ્રતિષ્ઠા મેળવી શકશે નહિં. તેમના મત મુજબ સમાજ "જ્ઞાતિવિહીન" હોવો જોઈએ. જેના માટે અંતર્લગ્ન પ્રથાનો સ્વીકાર થવો જોઈએ.

શિક્ષણ અંગે આંબેડકરજીનો વિચાર હતો કે શિક્ષણ વિના કોઈપણ વ્યક્તિ કે સમાજનો વિકાસ ન થઈ શકે. તેથી તેમણે અસ્પૃશ્યોને શિક્ષણ મળી રહે તેવા પ્રયત્નો કર્યા અને હિંમાયત પણ કરી. નિમ્ન ગણાતી જ્ઞાતિઓને પોતાના પરંપરાગત વ્યવસાય બદલીને નવી આવડત અને કારીગરી નો વિકાસ કરવો જોઈએ, જે વિવિધ ક્ષેત્રે અસ્પૃશ્યોને મદદરૂપ થઈ શકે.

ડૉ. આંબેડકરજીનું ભારતીય સમાજ વિવિધક્ષેત્રે બહુ મોટું યોગદાન રહ્યું છે. જેમાં શોષિત વર્ગ, દલિતવર્ગને જાગૃત કર્યા. તેમને અન્ય લોકોની સમકક્ષ અધિકારો બક્ષ્યા, સંઘર્ષ માટે તૈયાર કર્યા અને ઉચ્ચ વર્ગની સમકક્ષ બની શકે તે માટે બધા પ્રકારે તૈયાર થઈ શકે તે લાયક બનાવવાનું મહાન કાર્ય તેમના દ્વારા કરવામાં આવ્યું. જેના માટે તેમણે સૂત્ર આપ્યું "શિક્ષિત બનો, સંગઠિત બનો અને સંઘર્ષ કરો".

સંદર્ભ સૂચિ

૧. આંબેડકર, ડૉ. ભીમરાવ. (૧૯૪૫). "આનંદતીર્થ". પ્રબુદ્ધ ભારત, માર્ચ.
૨. આંબેડકર, ડૉ. ભીમરાવ. (૧૯૪૮). "સમાજ નો સુધારક". જ્ઞાન, જૂન.
૩. આંબેડકર, ડૉ. ભીમરાવ. (૧૯૫૭). "ભારતની જાતિવ્યવસ્થા અને ડાઉન ટ્રોડની દલિત વર્ગ". પ્રબુદ્ધ ભારત, જુલાઈ.
૪. Zelliott, E. (2005). Dr. Ambedkar and Untouchability: Analysing and Fighting Caste. Oxford University Press.